

Az Óperencia túloldaláról, Vintondale-ből, a világ végéről származó élményem, arra vonatkozóan, hogy ki mennyire vallja magát még magyarnak, és hogyan éli ezt meg. Az ötödgenerációs visszaemlékező, aki a László nevet viselte, rögtön mondta, hogy ő magyar, de csak ennyit tud magyarul: „Jó reggelt, húsleves”. Ez döbbenetes volt, miközben mi ott mentettük az ő családjának és közösségének a tárgyait – ez tényleg a mentés kategóriája volt. Közgyűjteményekben dolgozva megkerülhetetlen feladatunk van; ehhez a legkülönbözőbb klasszikus bemutatási formáktól kezdve a múzeumpedagógián át a Facebookig és az online felületekig minden lehetséges eszközt meg kell ragadnunk, például az ilyen kerekasztal-beszéléseket is.

KRITIKA

Bednatics Gábor

A kétséges faggatása *Kulturális párbeszédkísérletek*

Líceum Kiadó
Eger, 2012

Csuka Botond

„IRODALOMELMÉLETI ATROCITÁSOK”: EGY SÚRÚ FÜZETRŐL

Bednatics Gábor új tanulmánykötetének megnyerő címével nem kíván nagyot mondani – ahogyan ez a megnyerő címek esetében legtöbbször előfordul –, ugyanis a kérdéses, a „faggatás” mindvégig olyan problematikákra, olyan teoretikus (élet)művekre irányul, amelyek a „kétségesben” próbálják megvetni a lábukat. Irodalom és filozófia diskurzusformáinak elkülönítési lehetőségeire, ennek nyelvfilozófiai alapokon történő vizsgálatára, „esztétizmus” és „gondolati költészet” mibenlétére kérdeznek a tanulmányok, többek között olyan teoretikus tradíciókkal a háttérben, mint a nietzschei nyelvfilozófia vagy Paul de Man dekonstruktív-retorikai olvasata, valamint – még ha kevesebb explicit utalással is – a gadameri hermeneutika. Szám szerint öt tanulmány kap helyet a kötetben, melyek az átgondolt szerkesztésnek köszönhetően szépen adják át egymásnak az egyes szövegek belátásait, így képezve ívet Nietzsche-től Inczédi László 19. század végi költészetéhez.

Ez az „ív” persze nem történeti, és meg is törik: a Nietzsche nyelvkritikai belátásait tárgyaló kezdő tanulmány alapozza meg a kötet első,

elkülöníthető egységét, amely Paul de Man Nietzsche-olvasatába fut, valamint irodalom és filozófia határainak kétségessébe, majd a második rész a 19–20. század fordulójának világ- és magyarországi irodalmának egyes szövegeire, illetve kulturális jelenségeire fókuszál, ám mégsem hagyja oda az első egység kérdésföltevéseit.

Nietzsche nyelvszemléletének tárgyalását megnehezíti, hogy a német filozófus soha nem írt önálló nyelvfilozófiát: gondolkodásának nyelvfilozófiai vagy -kritikai aspektusát az életmű számos szövegéből kell kibontania az értelmezőnek. Bednanics erre vállalkozik, végigvéve – komparatív elemzéssel – többek között a bázeli fiatalkori egyetemi előadásszövegektől kezdve *A tragédia születésén át* a témában legtöbbször kiindulópontként szolgáló *A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról* című szövegeket, a nyelvviségre irányuló kérdésfeltevés és válaszok változásait és folytonosságát. Nietzsche az első között hívja föl a figyelmet a gondolkodás nyelvre utaltságára és a nyelv poétikus eredetére, valamint retorikus karakterére – a nyelviség kérdését kivonhatatlanként állítva az episztemológia kérdéskörébe, mindezt sajátos morálkritikai kontextusba is helyezve. Ekként lesz később a (filozófiai) nyelv metaforikusságára (is) figyelő, *A fehér mitológiát* író Jacques Derrida, de még inkább Paul de Man retoricitásra összpontosító munkái számára megkerülhetetlenné a nietzschei örökség, mely recepciót – főként de Man retorikus olvasatát – külön tanulmányban tárgyalja a szerző (*Az alap helye. Vázlat a filozófia, irodalom és retorika kapcsolatáról Paul de Man kapcsán*).

Bednanics többek között az ösztönnek, a zeneinek vagy a dionüszoszinak a nyelviséghez való viszonya mellett a Nietzsche gondolkodásának ezen aspektusát kiemelő recepció feldolgozását és értelmezését is ígéri tanulmánya elején, ez azonban valahogy elsikkad, a szerző rövidre zárja a már a 19. század végén föltűnő (Fritz Mauthner), de igazán csak a francia posztstrukturalista recepcióval (mindenekelőtt Lacoue-Labarthe-ral) a múlt század hatvanas éveiben kezdődő nyelvfilozófiai karriert. Ezek helyett – az egyes Nietzsche-szövegek értelmezése mellett – inkább a filológiai részletek – datálás, keletkezés, kiadás – által fölmerülő kérdések kapnak nagy szerepet, mindenekelőtt Gustav Gerber 1871-es nyelvfilozófiai munkájának szerepe a nietzschei koncepció formálódásában. A hatástörténet e része izgalmas, még akkor is, ha a vizsgálgatás ezen aspektusának kifutása, hogy úgy mondjam, nem földrengető: „Nietzsche *saját* szövegeiről van szó, melyek egyedi hangvétellel, újszerű formában, illetve teljességgel új közegben szólnak meg [...]”.

Ugyanakkor nem szabad *egyedi* invencióként kezelni őket, inkább olyan jelenségként, amely amellet, hogy Nietzsche gondolkodásába engednek bepilantást, az azt körülvevő korról is sok mindent elárulnak.” (30) Ez persze igazságtalan – ahogy mondani szokás, kifejezetten hiánypótló a Gerber- és Nietzsche-koncepció összevetése.

A tanulmánykötet csalódást okozó része a Nietzschével foglalkozó másik, rövidke írás (*Filológia és filozófia között*), amelyben azon – a filozófus életművének elemzéseiben sokszor radikálisként értelmezett – törésre kérdez rá Bednanics, amely kettéválasztja a klasszika-filológiai és a filozófiai munkásságot. Vajon gondolkodásbeli, szemléletbeli átstrukturálódás ez, mi tekinthető a bázeli egyetemi évek örökségének? Bednanics a „filológusi megközelítésmódot” emeli ki, amely, bár a filozófia felől elbizonytalanított talajon (mely már az egyetemi előadások alatt elvezetett a filológia tudományának megalapozás-igényéhez), de megmarad a filozófus Nietzschénél is, aki tehát ragaszkodik a szövegek „kritikai elemzéséhez”, mely metódus a „jelentés konstituálása” mellett az önmegértésben is érdekelt. Bednanics Nietzsche „általános hermeneutikára alapozott filológiáját” (47) jelöli meg mint a filozófiájára is ható beállítottságot – ami azonban, tehetjük hozzá, minden tisztességes filozófusról elmondható, azokról is, akik sohasem voltak filológia-professzorok.

Jellemző a tanulmányokra – akár Nietzsche figurájáról, akár másról van szó –, hogy a fölmerülő kérdésekben Bednanics tartózkodik a radikális vagy-vagy válaszok megadásától, legtöbbször az is-is jellegű megoldásokat választja helyettük. Persze ez benne rejlik a hatástörténeti vizsgálódások karakterében, valamint a vizsgált tematikák természetében is. Nem mindenhol baj ez természetesen, legtöbbször az „ininkonzív konklúziókra” hagyatkozhatunk, valamint e köztesekben szoktak eldőlni a legizgalmasabb dolgok.

Ilyen például a filozófia és irodalom diskurzusformái között meghúzható határ elmosódásának kérdése: a nyelviség (a retoricitás, a metaforák „nyúttésége”) játékba hozása a filozófiai szövegek értelmezése esetén, az igazság kimondásának nyelvre-szorultsága kibillentik a filozófiai megszólalás metapozícióját, és – innen válik érdekessé Bednanics számára a dolog – „az irodalom terenumai felé közelítik” azt (49), megnyitva a filozófiát az „irodalomelméleti atrocitások” (58) felé. A két megszólalásmód közötti kapcsolat megértéséhez a retorika teremthet alapot, melynek Paul de Man-i vizsgálatának „érdeme, hogy felmutatta a nyelv azon képességeit, amelyek nemcsak afirmációjuk, de szubverzív

potenciáljuk segítségével képesek a megrögzött kategóriákat érvényteleníteni, s mindenkor újraalkotni a poétikai artikulációhoz való kötődés formáit. [...] A [de Man-i] diszfiguráló olvasás a figurációt törli el, s mivel nem affirmálja újra azt, leépíti azokat a kategóriákat, amelyek a tradicionális metafizika oppozícióit – így a filozófia és irodalom szembenállását is – konstituálják” (63).

Áttérve a századforduló irodalmát és kultúráját elemző második rész tanulmányaira: Bednatics az esztétizmus elméleti alapjaira, és ezekkel összefüggésben tradíciójának, az „esztétista paradigmának” modern kialakulására kérdez rá – például a folyóirat médiumának térnyerésére, a „dekadencia” jelenségeinek a pozitívizmus hagyományával való feszültségére. A *Századvégi kultúraolvasatok* című fejezet első tanulmányának (*Esztétizmus és nyilvánosság*) fontos érdeme, hogy a szó „előjövésének” (Gadamer), a szó „szó”-vá, autonóm értelemegységgé válásának paradigmájaként értelmezi az esztétista poétikát, ezzel pedig az esztétizmus vulgár-értelmezése ellen lép föl, amelyben az esztétizmus egyet jelent a jelentés kioltásával, a textus magába záródásával.

A fejezet harmadik, *Az érzéki tapasztalás esztétikája* címet viselő tanulmánya Huysmans *A különccének* és Wilde *Dorian Greyének* összeolvasásaként rendkívül izgalmas; az „érzéki közvetlenség illúzióját” a huysmans-i illatművészet-szövegrészek szétszalazásával bontja le, előmozdítva az (irodalmi) impresszionizmus fogalmának újraértelmezését. A kötet utolsó tanulmánya (*Gondolat, líra, modernség*) – bár sokat ígérve Hegeltől indít, s teoretikus megközelítést ígér – Inczédi László kevésbé ismert költészete felé, konkrétan *Reggel és este* című, 1892-es versének értelmezése felé tart, ehelyütt is találva egy párdarabot, mégpedig igen (túl?) merészen József Attila *Eszméletét*.

Bednatics elemzései gondosan kivitelezettek és pontosságra törekednek – már ahol van hely ezekre. Ugyanis a konkrét szövegszegmensek interpretációi kivételesek annyiban, hogy tér nyílik kibontásukra, míg a kötet többi szövegében sokszor egybesűrítésekről, kitérőkről, probléma-érintésekről beszélhetünk inkább. Bármilyen banális is hangzik, a kötet egyszerűen „rövid” – hozzávetőlegesen száz oldalas füzet. Olyan problémák vagy témák villannak föl, amelyek ki nem bontásáért igazán kár: jómagam például semmit sem tudok Czóbel István spenceriánus monstrumáról (ami több mint kétezer oldal, és a *Die Genesis unserer Kultur* címet viseli), és itt is csak bepillantást nyerünk Czóbel „titkos” művébe, mintegy a kor „pozitívista” diskurzusának jelölőjeként fölmutatva. De az említett esztétista paradigma hermeneutikai értel-

mezése is mindösszesen egyetlen oldalon kapja meg kifejtését, ahol inkább tűnik ez a Gadamer-lecke sietős fölmondásának, mintsem értelmezésnek.

Talán nem érdektelen egy utolsó megjegyzést hozzátoldani az eddigiekhez, mégpedig a könyv kiadásáról, amely nagyban felelős a „rövidségből” fakadó következményekért. A Líceum Kiadó az egri Eszterházy Károly Főiskolához tartozik; jegyzeteket és különböző diszciplínákhoz tartozó kiadványokat ad ki, ekként természetesen kétségbevonhatatlan szereppel bír a felsőoktatási munkában – segítséget jelentve hallgatóknak és oktatóknak egyaránt. Azonban éppen emiatt magán viseli mindennek valamennyi hátrányát: a pr-munka teljes hiányát, az elérhetetlenséget még a (szélesebb) szakmai közönség számára is (a kiadó honlapján is minimális az információ); arról nem is beszélve, hogy egy száz oldalas füzetet – még ha olyan sűrű is, mint Bednaticsé – nincs az a nagyobb kiadó, amely megjelentetne. És ez a „piaci” terjedelmi igény talán jót tett volna a kötetnek, amennyiben a fentebb jelzett rövidre zárások kifejtésre kerülnek, esetleg bizonyos tanulmányok kettéválnak – elsimítva a tanulmányokon belüli szerkezeti törekeket és kielégítve az olvasói kíváncsiságot –, valamint új szövegekkel bővül a kötet. Mindezekért csak azért kár, mert lehetőségként benne rejlenek a tanulmánykötetben, és sajnálatos, hogy azok is maradnak – hiszen látjuk, milyen is az másfelől, amikor Bednatics valamit gondosan körbejár és kifejti „irodalomelméleti atrocitásai” során.